

Živko M. ANDRIJAŠEVIĆ*

OSVRT NA NEKA NEUTEMELJENA TUMAČENJA DOGAĐAJA I LIČNOSTI IZ ISTORIJE CRNE GORE

U crnogorskoj i srpskoj historiografiji XX vijeka postoji stanovište da je Stefan Nemanja okupirao Duklju. Taj stav najprije su saopštili ugledni srpski historičari, a kasnije ga prihvatili i crnogorski, tako da za ozbiljnu historijsku nauku danas nema dileme o tome da je Nemanja krajem XII vijeka okupirao, tj. osvojio Duklju. Srpski historičari uglavnom koriste formulacije „okupirao” i „osvojio”, što jasno ukazuje i na karakter njegovog pohoda, ali i na poziciju Nemanjinu prema Duklji. Po prirodi stvari, onaj za koga se kaže da osvaja susjedne države ne može biti drugo do – osvajač, čak i da je rođen u državi koju je okupirao. Pravo da se osvoji susjedna država i da se ukine njena dinastija ne stiče se ni na koji način, a pogotovo ne na osnovu mjesta rođenja.

Da je Nemanja osvojio Duklju (Zetu) decidno saopštava u svojoj „Istoriji Srba” Vladimir Ćorović, jedan od najvećih srpskih historičara. Ovu knjigu Vladimir Ćorović je završio 1940. godine, tako da je njegovu konstataciju o Nemanji kao o osvajaču Duklje nemoguće smatrati posljedicom ideoloških uticaja komunizma ili tzv. „dukljanstva”. Još bi veća glupost bila dovesti u pitanje Ćorovićev nacionalni (srpski) sentiment zbog konstatacije da su: „glavna Nemanjina osvajanja izvršena u ovo vreme, od 1183. do 1190. godine. On je potpuno pokorio Zetu u celom njenom opsegu, zajedno sa Skadrom, i čitavo bokeško primorje” (Nav. djelo, str. 136).

O karakteru Nemanjinog pohoda na Duklju nema dileme ni historičar Jovanka Kalić, profesor Beogradskog univerziteta, koja u prvom tomu „Istorije srpskog naroda” kaže: „Nemanja je započeo da osvaja Du-

---

* Prof. dr Živko Andrijašević, Univerzitet Crne Gore

klju i primorske oblasti” (str. 252). Dakle, Nemanja je, kada je Duklja u pitanju, osvajač. Ova konstatacije iznesena je u ediciji čiji izdavač nije Fond za otvoreno društvo, već Srpska književna zadruga, a njen glavni urednik bio je akademik Sima Ćirković, član SANU. U ovoj publikaciji navodi se i da je Nemanja svojim osvajanjem detronizirao staru dukljansku dinastiju: „Ovi događaji potisnuli su staru dukljansku dinastiju. Knjeginja Desislava, žena posljednjeg dukljanskog vladara Mihaila, sklonila se 1189. godine u Dubrovnik” (str. 253). Ovakva konstatacija ukazuje da Nemanja nije prisajedinio svojoj državi nekakvu geografsku oblast, već je nasilno uklonio legitimnu dinastiju i prekinuo nit viševjekovne državnosti. Čak i da je kao Srbin uklonio srpsku dinastiju i pokorio susjedu „srpsku državu”, to opet ne znači da nije osvajač, pa makar osvajač „srpskih zemalja”. Naravno, ovakvo nacionalno određenje srednjovjekovne Duklje i njene dinastije je, najblaže rečeno, smiješno.

Gotovo istovjetne stavove o karakteru Nemanjinog pohoda na Duklju iznio je i akademik Sima Ćirković, vjerovatno najuglednije ime srpske medijavelistike. U drugoj knjizi „Istorije Crne Gore” (Titograd, 1970) Ćirković navodi da je Nemanja, čak i da je rođen u Duklji, bio njen osvajač (str. 3). Ovaj historičar tvrdi i da je Nemanja „odstranio staru dinastiju” koja je upravljala Dukljom. Opet ponavljamo: ovakav stav znači da Nemanja nije zauzeo susjedna brda i doline, već susjednu državu, koja je svoj državni subjektivitet bila izgradila dva vijeka prije Nemanjića.

Kao i njihove srpske kolege, i crnogorski historičari su zastupali slična stanovišta o Nemanjinom osvajanju Duklje. Akademik Miomir Dašić u jednom radu navodi da je Stefan Nemanja osvojio (!) Duklju koja je bila pod vrhovnom vlašću Vizantije, te da je uključio „kraljevinu Diokletije” u sastav Srbije (*Političke i društvene prilike u oblastima današnje Crne Gore u drugoj polovini XIV i prvoj polovini XV vijeka*, 1990, str. 25). I historičar Žarko Šćepanović u svojoj „Kratkoj istoriji Crne Gore” (2002) konstatuje da je Nemanja osvojio Duklju (Zetu): „Poslije 1166. g. vizantijski car Manojlo I Komnin (1143–1180) je od primorskih gradova obrazovao zasebnu upravnu jedinicu, dok je posljednjem zetskom vladaru ostala samo manja teritorija oko tih gradova. Tu teritoriju, zajedno sa primorskim gradovima, osvojio je Nemanja u periodu od 1183. do 1186. g. i pripojio je Raškoj” (str. 37).

Svi ovi citati svjedoče da najugledniji srpski historičari XX vijeka ne spore da je Nemanja osvojio Duklju. Na upotrebu takve formulacije ni jesu ih, naravno, natjerali izvannaučni razlozi, već činjenice koje su po-

znate i onima koji nijesu istoričari. Istina, prije nekoliko godina jedan je srpski istoričar pokušao da ukrije karakter Nemanjinog pohoda na Duklju, i to samo da bi stvorio privid vazdašnjeg državnog jedinstva tzv. „srpskih zemalja”. Zastupajući stanovište da je Duklja „srpska zemlja”, isto kao i Raška, istoričaru Milošu Blagojeviću, članu SANU, učinilo se da je neprikladna tvrdnja o Nemanjinom osvajanju Duklje. Svrstavanje Nemanje u osvajače Blagojević smatra udarom u cjelokupni ideološki koncept o istorijskom, nacionalnom i državnom jedinstvu „srpskih zemalja”. Da bi se ta opasnost uklonila, akademik Blagojević se domislio da Nemanjino zauzimanje Duklje označi kao unutrašnju srpsku stvar, odnosno, kao vraćanje Duklje u „prvobitni položaj”. U prvom tomu „Istorije srpske državnosti” (2000) Blagojević kaže: „Ratujući protiv Vizantije, Nemanja je uspeo da do kraja 1185. godine ‘povrati Dioklitiju i Dalmaciju, otačastvo i rođenje svoje, pravu dedovinu svoju’, kaže Prvovenčani. U citiranoj rečenici ne može se ni naslutiti da je u pitanju osvajanje tuđih zemalja, već je reč o vraćanju onoga što su od Nemanjine dedovine i otačastva oteli Grci” (str. 94). Jednostavno rečeno, Nemanja je samo vratio ono što mu su mu Grci oduzeli. Država Duklja i dukljanska dinastija, barem prema Blagojevićevom rezonu, tada i nije postojala. Desetak godina ranije akademik Blagojević nije sporio da je Nemanja bio osvajač Duklje. U svojoj knjizi „Srbija u doba Nemanjića” (1989) Blagojević kaže: „Nemanja se nije zadovoljio osvajanjem Duklje, tj. same Zete” (str. 38). Dakle, u interpretaciji iz 1989. Nemanja je „osvojio Duklju”, a desetak godina kasnije Nemanja je samo vratio svojoj državi ono što joj po pravdi pripada.

Tvrdnju da Nemanja nije osvojio Duklju, već je samo „vratio” ono što mu pripada, ovaj istoričar temelji na rečenici iz „Žitija svetog Simeona (Stefana Nemanje)”, koje je napisao Nemanjin sin Stefan Prvovenčani. Ta rečenica glasi: „Povrati Dioklitiju i Dalmaciju, otačastvo i rođenje svoje, pravu dedovinu svoju...” Dakle, Blagojević konstatuje da je Nemanja zauzimanjem Duklje vratio ono što mu pripada, temeljeći svoju konstataciju na tvrdnji Nemanjinog sina i političkog nasljednika Stefana Prvovenčanog. To što Stefan Prvovenčani tvrdi sasvim je razumljivo, jer bi bilo neprirodno da osnivača dinastije kojoj pripada označi osvajačem. Međutim, kada istoričar bezrezervno prihvati takvo mišljenje kao utemeljeni naučni stav, onda je to znak problematičnog historiografskog mišljenja. Istoričari, po prirodi svog zanata, ne mogu stavove političke elite o sebi tretirati kao historiografski stav o toj eliti. Valjda je poznato

da vladari i njihovi nasljednici nemaju običaj da svoje osvajačke pohode ili greške nazivaju pravim imenom. Umjesto toga, oni uvijek nađu neki „utemeljeni” istorijski ili moralni razlog za izvršenu otimačinu ili pro-mašaj. U ovom slučaju, istoričar Blagojević je jednu od tipičnih ideoloških fraza prihvatio kao naučni stav, i to ideološku frazu koja se nalazi u jednom hagiografskom spisu. U kojoj to ozbiljnoj historiografiji hagiografsko djelo (žitije svetaca) može biti tretirano kao relevantan istorijski izvor? U slučaju Nemanjića hagiografije jedino mogu biti izvor za izučavanje njihove ideologije. O ideologiji Nemanjića već su objavljene dvije zanimljive monografije – „Vladarska ideologija Nemanjića” Smilje Marjanović-Dušanić, i „Kraljevstvo i svetost” Boška Bojovića.

Pored neutemeljene interpretacije činjenica iz istorije Crne Gore, često se u nekim historiografskim radovima kreiraju konstrukcije koje nje-no istorijsko nasljeđe ili čak prostor proglašavaju svojinom drugih. Istoriografsko prisvajanje nasljeđa Crne Gore ili osporavanje crnogorskog istorijskog karaktera nekim njenim oblastima, posebno je prisutno u historiografijama zemalja iz našeg susjedstva, koje ovakvim tendencijama podupiru određene političke programe i ideje. Iako se prisvajanje ili osporavanje crnogorskog nasljeđa u historiografijama susjednih zemalja odnosi na različite segmente crnogorskog nasljeđa, ova tendencija ima zajedničku odliku u tome da uvijek počiva na netačnom tumačenju istorijskih izvora ili na nekorišćenju izvora koji su relevantni. Uostalom, kako bi se drugačije takvim stavovima mogla obezbijediti uvjerljivost.

Odavno u dijelu albanske historiografije postoji teza da je Ulcinj albanski grad, koji je Crna Gora oduzela Albancima, odnosno Albaniji. Da bi se ova konstrukcija održala, neophodno je bilo prećutati i prepraviti neke činjenice. Najprije onu da je Crna Gora 1878. godine, tokom oslobodilačkog rata, preuzela Ulcinj od Osmanskog carstva, a ne od Albanije, koja sve do 1912. godine i ne postoji kao nezavisna država, niti je postojala u srednjem vijeku. Crnogorci su, dakle, 1878. oslobodili Ulcinj koji je bio pod osmanskom, a ne pod albanskom vlašću. Naravno, dominacija jednog etničkog elementa na jednom prostoru, stvorena u posebnim političkim okolnostima, nije dokaz istorijskog karaktera tog prostora, niti princip na kome se može temeljiti tzv. „istorijsko pravo”. Za osporavanje ove konstrukcije dovoljna je samo jedna činjenica – da je ovaj grad u XIV vijeku bio prijestonica Balšića. Budući da je nelogično da se za prijestonicu uzima tuđinski grad, i da je istorijska svojina Balšića prvenstveno crnogorska, u dijelu albanske historiografiji moralo

se pristupiti građenju konstrukcije koja će ovu činjenicu anulirati. A ta historiografska konstrukcija je da su Balšići Albanci, odnosno, albanska dinastija. Iz toga jasno slijedi: ako su Balšići albanska dinastija, onda je njihov prijestolni grad – albanski. Nažalost, ovakve neutemeljene konstatacije našle su svoje mjesto i u nekim izdanjima u Crnoj Gori, tako da se u njima navodi da su crnogorskoj državi 1878. godine „pripojene neke albanske teritorije” (N. Draga, *Albanci u Crnoj Gori*, Ulcinj, 1995).

Neutemeljene historiografske konstrukcije, koje osporavaju crnogorski karakter dijela prostora Crne Gore, postoje i u hrvatskoj historiografiji, i to uglavnom kao zvanično stanovište. U hrvatskom udžbeniku Istorije za 8. razred (Zagreb, 2001) navodi se da Crnogorsko primorje pripada hrvatskoj državotvornoj tradiciji, jer je bilo u sastavu administrativne oblasti Dalmacija, za vrijeme Mletačke republike. U udžbeniku se kaže i da je Boka Kotorska po svom karakteru hrvatska, da je „kolijevka suvremenog hrvatskog pomorstva”, da u njoj postoje „hrvatski kulturno-povijesni spomenici”, a da je hrvatska granica dosegala do Sutomora. Konstatacija iz udžbenika da je hrvatska granica dosegala samo do Sutomora, učinila se nepravednom jednoj hrvatskoj historičarki iz Hrvatskog instituta za povijest, pa je 2006. godine objavila knjigu „Barani u Mlecima – povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice”. Jedan od njenih motiva za nastanak ove knjige bila je i činjenica da se Bar „neopravdano i nepravedno izostavlja iz općeg konteksta hrvatske nacionalne povijesti”. Iako bez ikakvog oslonca u izvorima, ona će još ustvrditi da su Barani u Mlecima tokom XV i XVI vijeka „imali čvrsto usađen osjećaj jedinstvene domovinske i nacionalne pripadnosti”. U čitavoj ovoj priči zaboravljena je samo jedna činjenica iz dokumenta koji se nalazi u Biskupskom arhivu u Kotoru: prvi pomen hrvatskog imena u Boki Kotorskoj je iz 1431. godine (M. Pasinović, *Hrvati u Crnoj Gori*, Kotor/Rijeka, 2005, 13).

Neutemeljene tvrdnje i naučno neodrživa terminologija postoje i u radovima srpskih historičara koji se zanimaju za prošlost Crne Gore. Jedna od takvih je i tvrdnja da su četiri crnogorske dinastije (Vojislavljevići, Balšići, Crnojevići, Petrovići-Njegoši), u stvari, srpske dinastije. Neutemeljnost i naučna neodrživost ove tvrdnje najdirektnije se može dokazati analizom principa na osnovu koga se jedna dinastija ubraja u srpsku dinastiju. Ili, preciznije, šta znači da je jedna dinastija – srpska? Da li su srpske dinastije one dinastije čiji su vladari Srbi ili su srpske dina-

stije one dinastije koje vladaju srpskim narodom i tzv. „srpskom državom”? Analizirajmo i jedan i drugi princip.

Ako su srpske dinastije one dinastije čiji su vladari bili Srbi po narodnosti, onda je nemoguće u srpske dinastije ubrojiti i crnogorske. Od četiri crnogorske dinastije, samo su se vladari jedne od njih iskazivali kao Srbi po nacionalnosti (dakle, nijesu bili, nego su oni tvrdili da jesu!). Shodno ovom principu, iz grupe srpskih dinastija, morali bismo odmah izbaciti tri crnogorske. Ali, uzmimo da se nacionalna pripadnost neke dinastije ne određuje samo na osnovu njihovog sopstvenog iskaza, već i na osnovu određenja o nacionalnoj pripadnosti koje im pripisuju istoričari. Baš bi bilo interesantno kada bi se neki istoričar upustio u argumentovano dokazivanje da su Vojislavljevići bili Srbi, iako nema nijednog dokaza, ne samo o njihovom nacionalnom karakteru, već ni o njihovom porijeklu. Na sreću, nešto više podataka ima o porijeklu Balšića, ali oni ne samo da nijesu Srbi, već nijesu ni Sloveni. Ipak, posljednjeg Balšića, Balšu III, rodila je Srpkinja, kćer kneza Lazara Hrebeljanovića, tako da bi on mogao biti srpski vladar, ako se nacionalnost određuje na osnovu majčinog porijekla. Ako bismo na osnovu ovog principa Balšu III uvrstili u srpske dinaste, onda bismo sve Crnojeviće morali u albanske, jer su sve vladare iz ove dinastije rodile Albanke. Eto kako je komplikovano tragati za čistim nacionalnim identitetom u srednjem vijeku, čak i među pripadnicima dinastija. Istoričar koji tvrdi da su Vojislavljevići ili Crnojevići čiste „srpske krvi”, iznosi potpuno neutemeljenu tvrdnju, koja je po stupidnosti ravna onoj da su bili čiste „crnogorske krvi”. Jedino što je za Vojislavljeviće, Balšiće i Crnojeviće nesporno to je da su – crnogorske dinastije, jer pripadaju, to je valjda svima jasno, Crnoj Gori i njenom istorijskom nasljeđu.

Crnoj Gori i njenom istorijskom nasljeđu pripadaju i Petrovići-Njegoši, iako je nacionalno samoodređenje pojedinih vladara iz ove dinastije bilo srpsko. Ako je takav iskaz dovoljan za ubrajanje u srpske vladare, onda je upisnica kralja Nikole dokazano ispravna. No, to za sobom povlači još jedno pravilo, koje istoričari moraju poštovati: ako Petroviće-Njegoše treba ubrajati u srpske dinastije, zbog toga što svi oni, navodno, kažu da su Srbi, onda u srpske dinastije ne možete uvrstiti Vojislavljeviće, Balšiće i Crnojeviće, jer oni se o svom srpskom osjećaju baš nigdje ne izjašnjavaju. U knjizi „Srpske dinastije”, koja je objavljena 2001. godine, ili u istoimenoj brošuri koja je objavljena 2009. godine, taj princip se ne uvažava. Zbog toga se ubrajanje četiri crnogorske dinastije me-

đu srpske, može smatrati naučno neutemeljenim prisvajanjem crnogorskog nasljeđa.

Ni tvrdnja da su crnogorske dinastije u stvari srpske, jer su vladali srpskim narodom ili srpskom državom, ne može se naučno održati. Jedan od razloga je nemogućnost da se za period srednjeg vijeka utvrdi etnički karakter stanovništva koje je živjelo na prostoru današnje Crne Gore. Znamo da vizantijski car Konstantin Porfirogenit doseljeno slovensko stanovništvo na prostoru Crne Gore zove Dukljanima, ali kakav je njegov etnički sastav i kakve ga etničke mješavine čine, niti je mogao znati Porfirogenit, niti mi danas možemo znati. Ono što zasigurno znamo jeste da je na prostoru Crne Gore došlo do stapanja ilirsko-romanskog stanovništva i doseljenih Slovena. Smatrati nakon toga državu Duklju „srpskom državom”, jer u njoj živi srpski narod, a Vojislavljeviće zbog toga ubrajati u srpske dinastije ne samo da je naučno neutemeljeno nego je i smiješno.

Tvrdnju da na Balkanu nema „čistih nacija” nedavno je potvrdio i švajcarski Institut za genetiku (Igenea), koji je na osnovu dugotrajnih istraživanja i analize DNK materijala balkanskog stanovništva, došao do egzaktnih podataka. Rezultati ovog istraživanja, koji su objavljeni u beogradskom „Ninu” (21. 05. 2009), ukazuju da je u genskoj strukturi stanovništva Srbije, Crne Gore i Kosova, slovenskog materijala 30%, a ilirskog 21%. Interesantno, najviše ilirskog genskog materijala posjeduje stanovništvo Bosne i Hercegovine (40%), zatim Hrvatske (34%), a stanovništvo Albanije ima samo 30% „ilirске krvi”. S druge strane, stanovništvo Albanije i Hrvatske ima po 20% slovenskog genskog materijala, a stanovništvo Bosne i Hercegovine samo 15%. Nakon ovih istraživanja, besmisleno je zastupati tezu o „čistim nacijama” i na toj tezi temeljiti sprovoditi istoriografska prisvajanja.

U namjeri da minimiziraju istorijsku i državnu posebnost Crne Gore, neki istoričari smatraju nepostojećom njenu političku nezavisnost prije bitke na Krusima (1796). Čini se to s namjerom da se umanju vremenski raspon između crnogorskog i srpskog sticanja nezavisnosti, ali i da se dovede u pitanje dvovjekovna dinastička tradicija vladarske porodice Petrović-Njegoš.

Nesporne istorijske činjenice svjedoče da je Crna Gora tokom XVI i XVII vijeka bila pod turskom vlašću, iako se ona protiv te vlasti povremeno bunila. Tek nakon završetka Morejskog rata (1699) podlovcenska Crna Gora, odnosno Katunska nahija potpuno se oslobodila turske vlad-

sti, dok je u ostalim nahijama turska vlast bila nešto slabija ili čak simbolična. Povremeni vojni pohodi protiv crnogorskih nahija potvrđuju da je Tursko carstvo početkom XVIII vijeka silom pokušavalo da Crnogorce vrati u svoj državni sistem, a učestalost tih pohoda dokazuje da oni nijesu dali željeni rezultat. Tursko carstvo, koje je počelo da „umire” onoga trenutka kada je bilo onemogućeno da se dalje širi, nikada više neće uspjeti da podlovcensku Crnu Goru vrati pod svoju potpunu kontrolu, niti da spriječi ostale crnogorske oblasti da se osmanske vlasti sasvim oslobode. Zato je najispravnije reći da su početkom XVIII vijeka Turci nastojali da u Crnoj Gori obnove ili uspostave svoju vlast, nego da su vlast imali. Mletački dokumenti to jasno potvrđuju.

Krajem aprila 1701. godina vanredni providur javlja iz Herceg Novog da se albanski paša sprema sa pet-šest hiljada vojnika da napadne na Crnu Goru, da bi, kako se navodi, „primorao neposlušno stanovništvo na plaćanje nameta i na poslušnost”. Avgusta iste godine, čehaja albanskog paše izvršio je pohod na Katunsku nahiju „da natjera plemena na poslušnost i plaćanje harača”. I sljedeće godine, avgusta 1702, Hodaverdi-paša javlja Ivanu Bolici da će krenuti na Crnu Goru kako bi Crnogorce natjerao na poslušnost. Maja 1704. godine generalni providur je dobio izvještaj u kojem se kaže da su Turci spalili sela Katunske nahije koja se graniče s Bjelopavlicima. Hodaverdi-paša je i avgusta 1705. obavijestio Ivana Bolicu da se sprema za pohod na Crnu Goru. Iz izvještaja mletačkog providura saznajemo i da je jula 1706. turska vojska opet napala na neka sela u Katunskoj nahiji, ali da nije išla dublje u teritoriju Crne Gore. Nesumnjivo da je Crna Gora bila pod turskom vlašću, ovi pohodi ne bi bili preduzimani.

Sve ove činjenice navode na zaključak da se Crna Gora oslobodila turske vlasti početkom XVIII vijeka. Istina, od 1700. do 1760. godine ona je nekoliko puta bila primorana da isplati određenu sumu na ime harača, ali tek kada je na to vojničkim sredstvima primorana. Faktički, više je to ličilo na iznudu nego na ponovno uključivanje Crne Gore u osmanski finansijski sistem. Posljednjih decenija XVIII vijeka nestaje i te iznude, tako da je Crna Gora kraj vijeka dočekala kao potpuno slobodna zemlja.

Crna Gora je bila nezavisna zemlja i u vrijeme bitaka na Martinićima i Krusima 1796. godine, tako da ove bitke, kako se pogrešno tumači, nijesu vođene za oslobođenje od turske vlasti. Bitku na Martinićima vodili su Crnogorci da bi oslobodili od turske vlasti Bjelopavlice i Pipe-

re, koje je skadarski Mahmut-paša Bušatlija htio da kazni „što su putove zatvorili i u gradove turske zabun učinili”. Boj na Krusima bio je crnogorska odbrana od skadarskog paše, koji je htio da im se osveti za poraz na Martinićima. Martinići i Krusi ni na koji način ne mogu biti tumačeni kao ustanak protiv Turaka, već kao pobjeda slobodne Crne Gore nad neprijateljem koji je ugrožava. Ustanke protiv Turaka je u XVIII i XIX vijeku podizala pokorena raja da bi se oslobodila njihove vlasti, a Crnogorci tada nijesu bili raja već slobodan narod. Logično je da slobodan narod ne podiže ustanak za oslobođenje od tuđinske vlasti.

Kada se ove činjenice imaju u vidu, upoređivanje bitaka na Martinićima i Krusima s Prvim srpskim ustankom, i traženje istorijskih korijena tog ustanka u crnogorskim pobjedama iz 1796. godine, svjedoči samo o nepoznavanju elementarnih činjenica iz srpske i crnogorske istorije. Prvi srpski ustanak, koji je podignut 1804. godine, počeo je kao socijalni pokret srpske raje u Beogradskom pašaluku, a ne kao pokret za nacionalno oslobođenje. Nasuprot tome, crnogorske bitke na Martinićima i Krusima bile su dio nacionalno-oslobodilačke akcije Crne Gore. Čak i onima koji imaju epski doživljaj nacionalne prošlosti, poznato je da se Crnogorci u ovo vrijeme nijesu borili protiv Turaka da bi se oslobodili „zuluma” i poreza, već da bi odbranili svoju političku nezavisnost i svoju državu. U isto vrijeme, srpski ustanici iz 1804. uzimaju oružje u ruke – ne da bi se oslobodili turskih nameta, već da bi te namete sveli na podnošljivu mjeru. Srpski istoričar Milorad Ekmečić navodi da je Srpska revolucija počela kao pokret raje za poboljšanje rajinskog statusa, a ne kao pokret za nacionalno oslobođenje i stvaranje nezavisne srpske države. Ustanak je, kako tvrdi Ekmečić, tek 1806. prerastao u borbu za nacionalno oslobođenje, jer ustaničko vođstvo nije moglo da „iziđe iz kruga tradicije”. Drugim riječima, ustaničkim vođama sve do 1806. nije dolazilo na um da budu nešto drugo osim oborknezovi u Turskom carstvu! I kakvo onda istorijsko izvorište srpskom ustanku može biti bitka na Krusima? Kako vladika Petar I, vladar slobodne Crne Gore, može biti uzor ljudima čiji je najveći ideal da budu uvaženi dio turskog okupacionog sistema ili ljudima koji nijesu imali ni najosnovnije predstave o sopstvenoj istorijskoj tradiciji. Kako je utvrdio srpski istoričar Radoš Ljušić, Karađorđe je prvi put pomenuo Nemanjiće i Kosovo tek 1809. godine. Istorijska tradicija, nastavlja Ljušić, „nije bila pokretač Srpske revolucije”.

Da između Krusa i Prvog srpskog ustanka nema nikakve veze znao je i pjesnik Filip Višnjić. U svojoj pjesmi „Početak bune na dahije”, Višnjić navodi da je ustanak podigla „sirotinja raja koja globa davati ne može ni trpiti turskoga zuluma”. S druge strane, crnogorski sukob s Mahmut-pašom nije bio motivisan socijalnim, već nacionalnim razlozima. Bila je to crnogorska odbrana slobode, tj. onoga što odavno imaju, a ne borba za socijalno snošljiv položaj unutar Turskog carstva. Pa i Višnjić je samim naslovom pjesme rekao o čemu se radilo 1804. godine – bila je to „buna na dahije”, a ne „buna na sultana”. Nesumnjivo da je i Filip Višnjić znao da Crnogorci nijesu „sirotinja raja koja globa davati ne može”.

U vrijeme izbijanja Prvog srpskog ustanka Crna Gora je imala osnovne atribute državnosti, tako da se ona ni na koji način ne može smatrati oblašću Turskog carstva. Crna Gora je na početku XIX vijeka imala svoju državnu teritoriju, imala je suverenu unutrašnju vlast i imala je dinastiju, koja je uspostavljena 1719. godine. Srbija, međutim, na početku XIX vijeka postoji samo kao istorijski naziv, tako da, faktički, ustanak 1804. i nije izbio u Srbiji već u Beogradskom pašaluku. Državna teritorija Srbije formirana je dvadesetak godina kasnije, a političku nezavisnost Srbija je dobila sultanovim hatišerifom 1829. godine. Ovaj hatišerif, kojim je Srbima data unutrašnja autonomija, naslovljen je bio na beogradskog vezira, a ne na srpskog kneza Miloša. Zvanično međunarodno priznanje Srbija je dobila tek na Berlinskom kongresu 1878. godine. Do 1878. ona je bila vazalna kneževina Turskog carstva, a turske posade bile su na teritoriji Srbije do 1867. godine.

Za razliku od Srbije, Crna Gora je političku nezavisnost stekla početkom XVIII vijeka, dakle, sto godina prije Srbije. Dok je Srbija bila vazalna kneževina Turskog carstva, Crna Gora je bila potpuno nezavisna država čiji su subjektivitet nezvanično priznale dvije velike sile: Austrija i Rusija. Austrija je to učinila potpisivanjem ugovora o razgraničenju 1841. godine, a Rusija izjavom da priznaje crnogorsku knjaževinu (1852). Na crnogorski zahtjev da Rusija prizna Crnu Goru kao nezavisnu i nasljednu knjaževinu, u Petrogradu je tada odgovoreno: „Pravo je crnogorskog naroda da suvereno bira oblik vladavine”. Time je diplomatskim jezikom jasno rečeno da Crna Gora svoj suverenitet ne dijeli s Portom.

U crnogorskoj historiografiji prisutna su i neka neutemeljena tumačenja ličnosti iz novovjekovne istorije Crne Gore, posebno vladara iz po-

rodice Petrović-Njegoš. U ovom radu osvrnućemo se na neka istoriografska tumačenja Petra I, Petra II Petrovića Njegoša i knjaza Danila.

Pored državnčkih vrлина i uspjeha, koji su nesporni, mitropolit Petar I bio je i vladar čije su greške, politički promašaji i slabosti, očigledne isto koliko i njegovi državnčki uspjesi. Istina, zbog slabosti naše kritičke historiografije, o tim greškama i političkim promašajima nedovoljno se govori ili se oni pripisuju drugima. Ne znam koji motiv pokreće pojedine istoričare da Petra I prikazuju idealnim i bezgrešnim, i da od njega prave i laičkog sveca? Neumjerenom veličanju Petra I pridružuju se i intelektualci koji su po vokaciji bliski istoričarima. Oni u njegovom djelovanju pronalaze stremljenja i ideje kojih uistinu nema i upotrebljavaju njegovu istorijsku ličnost kao „opšte mjesto”. Uvijek kada žele da ukažu na genezu jedne aktuelne pojave ili preteču savremenih fenomena crnogorskog društva, njima je pri ruci ličnost i djelo Petra I, pri čemu je sasvim nevažno da li pišu o ljudskim pravima ili Lubardi.

Državnička i vladarska ličnost Petra I ponekad je predmet i nenaučnih diskvalifikacija, koje, na sreću, najčešće ne potiču od istoričara, već od ljudi kojima je istorija sredstvo za održavanje u javnom životu. Bez dovoljno znanja o vremenu Petra I i bez uvida u izvore, oni pronalaze probleme i dileme kojih inače nema, i sebe predstavljaju stručnjacima za njihovo rješavanje. Da bi problem izgledao veći, a njihov napor vredniji, oni pribjegavaju i iskrivljivanju onih činjenica koje su o Petru I nesporne. Pripisati danas Petru I i vladarima-mitropolitima iz porodice Petrović-Njegoš monašku ograničenost, politički dogmatizam i nesklonost prema modernim tokovima, izraz je neznanja osnovnih istorijskih činjenica. Petrovići-Njegoši bili su sveštena lica samo nominalno, dok su, faktički, bili političari i državni. Zar ima u hrišćanstvu mitropolita koji iz svoje porodice sam sebi određuje sebi nasljednika? Naravno da nema, osim mitropolita iz porodice Petrović-Njegoš. I šta nam govori ova činjenica? Govori nam da su Petrovići-Njegoši bili prvenstveno vladari, a ne crkvena lica. Uostalom, pronađite tim monasima iz porodice Petrović-Njegoš više od tri Uskršnje ili Božićne poslanice tokom 150 mitropolitskih službi, pa ih onda svrstavajte u crkvena lica. Pa čak i da su primarno bili duhovnici, sama činjenica da neko ima episkopski čin nije pretpostavka za arhaičnost ili politički autizam, kao što ni nečija svjetovna funkcija nije obavezno pretpostavka za modernost i progresivnost. Bez obzira na legitimnu nakanu da se intelektualnim konstrukcijama od predaka pravi plemstvo, ili da se jedna ugledna njegu-

ška porodica, koja se uspješno bavila stočarskom trgovinom, proglašava nosiocem moderne, herderovsko-volterske misli u Crnoj Gori XVIII vijeka, mitropolit koji je bio pisac onakvih Poslanica, ne može se proglašavati mračnim i nazadnim mantijašem, a njegov predak koji je napisao „Istoriju Crne Gore” ličnošću kojoj je stran svaki modernitet. Koji je evropski vladar XVIII vijeka napisao ovakvu knjigu? Čak i da su Petrovići-Njegoši bili samo književna dinastija, njihova veličina bila bi jednako nesporna. Zbog toga je smiješno, i surovo nepravedno, ovakvim istorijskim ličnostima pripisivati da su udaljavali Crnu Goru od modernih tokova i napretka. Zemlju koju stalno ugrožava Osmansko carstvo, i koja ne može preživjeti bez inostrane pomoći, ne možete evropeizirati dok je ne oslobodite ove opasnosti i ne riješite njen problem ekonomske dovoljnosti. Upravo rješavanju ovih problema težila je dinastija Petrović-Njegoš u XVIII vijeku.

Kao političari i državnici, mitropoliti iz porodice Petrović-Njegoš, a među njima i Petar I, bili su, osim mitropolita Save, dosljedno posvećeni ideji državne nezavisnosti Crne Gore. Da bi ovu političku ideju ostvarili, oni su morali imati pouzdanog spoljnog saveznika, koji svoju pouzdanost pokazuje i izdašnom materijalnom podrškom. U XVIII vijeku, najpouzdaniji spoljnopolitički saveznik Crne Gore bila je Rusija. Njenim interesima odgovarala je nezavisna Crna Gora, i ona je u ostvarivanje tog interesa ulagala i političke napore i materijalna sredstva. Ni Mletačka republika ni Austrija nijesu podržavale ideju političke nezavisnosti Crne Gore, niti su bile spremne da joj pruže znatniju materijalnu pomoć. Ako znamo da je ovakav bio spoljnopolitički okvir crnogorske borbe za državnu nezavisnost, onda je lako da prosuđujemo o dvjema političkim koncepcijama i njihovim zastupnicima u Crnoj Gori XVIII vijeka. Ako vas u borbi za državnu nezavisnost politički i materijalno najizdašnije pomaže Rusija, često niko drugi osim nje, zar nije oslon na ovu veliku silu najlogičniji i najispravniji? Da li se u takvim okolnostima može ispravnim političkim opredjeljenjem proglasiti oslon na veliku silu koja uopšte nije pobornik nezavisnosti vaše zemlje, i koja materijalno, osim nekih pojedinaca, ne pomaže narod koji se za tu nezavisnost bori? Zar se onda može smatrati da je u XVIII vijeku oslon na Rusiju bio pogrešan, a na Austriju ili Mletačku republiku ispravan? Iz perspektive poznog XIX ili XX vijeka, možda je za jednu nezavisnu balkansku zemlju korisnija ili bolja orijentacija na Zapad nego na Istok, ali ovdje je riječ o XVIII vijeku i zemlji koja još nije stekla državnu nezavi-

snost. U historiografiji je neprikladno i nedopustivo političke nazore ili zahtjeve svog vremena nametati kao mjeru predašnjeg, odnosno okolnosti i mjerila jednog primjenjivati kada govorimo o drugom vremenu. U ovom slučaju, očigledno, takve suzdržanosti nema.

Sva ova stanovišta, koja se odnose na vrijeme Petra I, ali i na historiografsko prosuđivanje o dinastiji kojoj pripada, ukazuju na potrebu da se u okviru historijske nauke, akribičnim tumačenjem izvora i utemeljenim promišljanje, spriječi plima dilentatizma i ugađanje dnevnosti. Za historičara nije problematično ako odluči da se istraživački bavi temom koja je aktuelna, ali je problematično ako teži da i njegova tumačenja, uprkos činjenicama i metodološkim načelima historijske nauke, po svaku cijenu budu aktuelna. Mitropolit Petar I nepravedno je stradao, i strada, od takvih historičara i historiografa – bez obzira na to da li ga neumjerenom veličaju ili neopravdano osporavaju.

Ni Petar II Petrović Njegoš, kao vladar i državnik, još nije dobio objektivnu i cjelovitu historiografsku studiju. Posljednja studija o njemu kao vladaru pojavila se 1896. godine. Istina, vrijedni Jevto Milović je objavio na desetine istraživačkih članaka o Njegošu, ali to ipak nije monografija koja bi dala sve potrebne odgovore o njegovoj političkoj i državničkoj ličnosti.

Mitropolit Petar II Petrović Njegoš je dvije decenije vladao Crnom Gorom. Za njegova doba Crna Gora je izgradila snažne institucije državne vlasti, ustanovila stabilne finansije i napravila nekoliko značajnih koraka na polju kulture i prosvjete. Iako je crnogorska država, na čijem se čelu našao 1830. godine, imala zakonik, političku vlast (dinastiju) i teritoriju, ona nije imala nijednu instituciju koja bi bila u stanju da državnu volju sprovede u djelo. U vrijeme mitropolita Petra II sasvim se mijenja takvo stanje: ustanovljenjem organa državne vlasti (sud, policija, kapetani), koji su plaćani iz državnog budžeta, crnogorska plemenska samovolja dobila je prvi snažniji udarac u 19. vijeku. Od tog udara započinje proces podređivanja plemena državi, i plemena više nikada neće uspjeti da taj proces zaustave.

Ne može se reći da mitropolit Petar II i u spoljnoj politici nije bio vješt, ali su ga i savremenici i pokoljenja osuđivali zbog ustupaka koje je za spoljnopolitičke uspjehe morao da učini, umjesto da ga uvažavaju zbog političke dobiti koju je tim ustupcima ostvario. Prijekor zbog prodaje dva primorska manastira Austriji stalno ukriva činjenicu da je zahvaljujući ovom potezu došlo do međudržavnog razgraničenja između

Habzburške monarhije i Crne Gore. Habzburška monarhija bila je prva evropska sila, i prva država uopšte, koja je jednim ugovornim aktom priznala faktičku nezavisnost Crne Gore. Njegov veliki diplomatski uspjeh bio je i sporazum o razgraničenju sa Hercegovačkim pašalukom, koji mu daje pravo zaštite pograničnog pravoslavnog stanovništva, i u kome se utvrđuje granica između „nezavisne oblasti Crne Gore i pašaluka bosanskog i hercegovačkog”. Ako mitropolitu Petru II zbog nečega treba prigovoriti u vođenju spoljne politike, onda je to neumješnost da crnogorsko-turski spor, odnosno „crnogorsko pitanje”, nametne evropskoj diplomatiji.

Mitropolit Petar II nije se proslavio kao vojskovođa, iako su sukobi s Turcima bili česti. Štaviše, kao vojnik bio je nespretn i nevješt, a vojska koju je slao u rat najčešće se poražena vraćala. Ni organizovanje ubistva Smail-age Čengića ne može popraviti loše rezultate njegovog ratovanja, jer Smail-aga nije stradao u vojničkom okršaju. Posljednja velika crnogorska pobjeda bila je ona na Krusima 1796. godine, a prva nakon nje, pobjeda na Grahovcu, 1858. godine. Između te dvije slavne bitke stoji neuspješni vojskovođa Njegoš.

Neubojitost koju je Njegoš pokazivao u sukobima sa Osmanskim carstvom nestajala je kada se trebalo obračunati sa unutrašnjim protivnicima. U tim sukobima bio je surov i podmukao, bez obzira na to da li je nečije političko oponiranje dokazano ili se samo sumnja da postoji. Na desetine ljudi platilo je glavom zbog riječi otpora, neposlušnosti ili samo zbog pretpostavke da su mogući ili prikriveni protivnici njegove apsolutne vlasti. Neke obračune doživljavao je i sprovodio kao ličnu osvetu, a ne kao čin koji treba da doprinese snaženju države kojoj je na čelu.

Kao vladar i državnik, Njegoš je imao i određene političke ideje o budućnosti Crne Gore, koje nijesu uvijek odgovarale njenim realnim moćima, a ponekad su bile utemeljene na zabludama. Njegova najrealnija politička ideja bila je ona o istorijskom pravu Crne Gore na okolne oblasti. Već novembra 1830. godine, nekoliko nedjelja nakon stupanja na vlast, on posredno saopštava da Crna Gora ima istorijsko pravo na teritorije koje se nalaze pod tuđinskom vlašću, što je dokaz da je već tada njemu bila poznata koncepcija koju su utemeljili mitropoliti Danilo i Vasilije. Njegoš je prihvatio i glavni istorijski argument, kada je riječ o legitimitetu političkih težnji Crne Gore – da ona nikada nije pala pod osmansku vlast, već je posljednji Crnojević, prije nego što je napu-

stio zemlju, ostavio upravu cetinjskom mitropolitu. Tako je u Crnoj Gori očuvan kontinuitet političke vlasti i nezavisnosti, koju su Turci, istina, ponekad ugrožavali, ali nikada nijesu uspjeli da je trajno prekinu. Zbog toga Njegoš u memorandumu ruskom caru, iz decembra 1836. godine, objašnjava da su tadašnja Crna Gora i oblast Gornje Zete činili jedno knjaževstvo u vrijeme dinastije Crnojević. Crnojevića knjaževstvo je postojalo do Đurđa Crnojevića, koji je neposredno pred smrt, nemajući poroda, predao vlast u ruke cetinjskih mitropolita. Od tada Crnom Gorom upravljaju mitropoliti, kao nezavisni vladari, dok su Gornju Zetu oteli Turci. Ovakva Njegoševa istorijska koncepcija temelj je za dva politička stava: prvi, da je nesporan kontinuitet nezavisnosti Crne Gore, na osnovu čega se može smatrati legitimnim zahtjev da se njena nezavisnost međunarodno verifikuje; i drugi, da je utemeljen zahtjev Crne Gore da joj se vrate oblasti koje su pod vlašću Osmanskog carstva, a koje su joj nekada pripadale. Prvim zahtjevom ona ne ugrožava međunarodno pravo, niti traži iznimno postupanje, već samo konstatovanje ili verifikovanje stanja koje postoji, dok drugim ne ugrožava teritorijalnu cjelokupnost Osmanskog carstva, jer samo traži oblasti koje je ono steklo okupacijom, tj. nasilnim putem. Na ovoj istorijskoj argumentaciji, Njegoš je podnio zahtjev ruskom caru da izdejstvuje da se Crnoj Gori pripoji Gornja Zeta, sa Spužem, Podgoricom i Žabljakom.

Za Njegoševu političku misao posebno je značajno stanovište o konačnom rješavanju „crnogorskog pitanja”. Njegoš smatra da najprije treba riješiti Istočno pitanje i Osmansko carstvo vratiti u njegove azijske okvire, a zatim stvoriti nekoliko carstava na Balkanu, shodno istorijskoj tradiciji i etničkim granicama. Prema tadašnjoj istorijskoj tradiciji, riječ je o tri carstva: grčkom, srpskom i bugarskom, ma koliko takve predstave neutemeljene bile. To je njegova slika Balkana nakon povlačenja Osmanlija.

Posljednje godine Njegoševе vladavine bile su najteže za njega kao državnika i političara, jer su bile obilježene problemima i neuspjesima. Najprije, razbolio se od neizlječive tuberkuloze, a zatim se njegovoj ličnoj tragediji pridodala i državnička – pobuna velikih razmjera protiv državne vlasti i najveće snaženje turkofilske struje u samoj Crnoj Gori, ali i u susjednim crnogorskim plemenima. Njegovom državničkom razočaranju doprinijela je i spoznaja da on u takvoj situaciji nije čak ni prvi politički autoritet u zemlji. Njegoševa bolest i prevelika posvećenost književnom radu, ali i nezainteresovanost za upravljanje sistemom vlasti do

najnižih nivoa, omogućila je njegovom bratu Peru, predsjedniku Senata, da se nametne kao ključni čovjek u državi. Koristeći se visokim položajem u sistemu vlasti, Pero Tomov je obezbijedio za sebe ekonomski monopol i stvorio jednu trgovačku oligarhiju, kojom je kontrolisao čitav ekonomski život Crne Gore. Pripadnici te oligarhije bili su istovremeno i dio sistema državne vlasti – od lokalne uprave do Senata. Oni su, s Perom na čelu, od četrdesetih godina 19. vijeka, vladali Crnom Gorom, a ne Njegoš! Njihova briga za sopstvene interese i očuvanje jednog korumpiranog sistema, uzrokovala je nepravdu, nezakonitost i državno propadanje. Jedan Njegošev savremenik piše: „Sudnici bjehu isti oni ljudi koji su činili najvišu mutnju i najviše zlo u Crnu Goru... A sirotinja ne smijaše da se brani od Suda, a bolji i jači koji bjehu ne marahu za Sud, nego kad ocaše skrivit oni bolji, on nešto mitom nešto hajterom izlazaše vazda prav, a sirotinja plaćaše. Zato sirotinja živjaše grđe pod Petrom II, nego pod Svetijem Petrom.”

Ne mogavši protiv ove oligarhije da se bori, Njegoš bira nasljednika za koga je mogao pretpostaviti ne samo da će biti njihov protivnik već i da će ih poraziti. Iako je mogao da izabere dvojicu bližih rođaka, on određuje za nasljednika Danila Stankovog, koji zajedno sa čitavom svojom porodicom ne pripada toj oligarhiji i nimalo joj nije naklonjen. Znalo se da je Danilo hrabar i energičan, tako da je teško povjerovati da Njegoš nije pretpostavljao da ovaj njegov naprasiti rođak neće pristati da bude igračka u Perovim rukama. Danilov izbor bio je, prije svega, Njegošev pokušaj da popravi jedan loš sistem vlasti, koji je ponajviše zbog njegovog činjenja i nečinjenja, takav postao.

Isto kao i Petar II Petrović Njegoš, i knjaz Danilo još čeka susret sa nepristrasnim sudijama, a sjenka jednostranog, tendencioznog i nada sve neutemeljenog prikazivanja nekih događaja iz njegove vladavine, stoji nad njegovom državničkom ličnošću i uspjesima. Izmišljeni incidenti ili stvarni zločini, najčešće se nameću kao najvažnije mjerilo za prosuđivanje o knjazu Danilu, iako za njega i njegovu vladavinu postoje i drugi znaci prepoznavanja: proglašenje knjaževine, izgradnja institucija i snaženje državne vlasti, donošenje Zakonika, Grahovačka pobjeda, zvanično razgraničenje s Osmanskim carstvom, teritorijalno proširenje, međunarodna afirmacija Crne Gore. Ako uprkos svemu jedan nesrećni ili izmišljeni događaj dominantno određuje stav prema knjazu Danilu, onda je, najblaže rečeno, riječ o problemu objektivnosti u istoriografiji.

U ovom tekstu iznijevićemo činjenice koje ukazuju na neodrživost i neobjektivnost takvog historiografskog vrednovanja knjaza Danila.

Knjaz Danilo je bio pobornik razdvajanja svjetovne od duhovne vlasti, što je za Crnu Goru značilo prekid sa neodgovarajućim načinom vladavine. Sredinom XIX vijeka dvojestvo vlasti bilo je ne samo evropski anahronizam već i nespojivo s potrebama i težnjama crnogorske države i društva. Opredjeljujući se za razdvajanje vlasti, knjaz Danilo je napravio korak koji je bio neophodan za izgradnju Crne Gore kao uređene i međunarodno priznate nezavisne države. Već tada ni u širem crnogorskom okruženju nije bilo nijedne nezavisne zemlje na čijem su čelu bili mitropoliti, već su one imale nasljedne svjetovne vladare. Proglašenjem za knjaževinu, Crna Gora se izjednačila s njima. Ovaj čin imao je još dva važna spoljnopolitička efekta. Ruskim priznanjem Crne Gore za nezavisnu knjaževinu, a njenog vladara za nasljednog knjaza, Crna Gora je faktički dobila njeno nezvanično priznanje nezavisnosti. Drugi spoljnopolitički efekat proglašenja Crne Gore za knjaževinu bio je u tome što je ona kao politička zajednica izjednačena sa Srbijom. Time je propao Garašaninov koncept pripajanja Crne Gore Srbiji, i ideja da u budućoj velikoj srpskoj državi crnogorski vladar dobije vrhovnu duhovnu vlast (patrijaršijski prijesto u Peći). Proglašenjem Crne Gore za knjaževinu, nacionalna politika srpske vlade morala je da traži drugačiji model ujedinjenja dvije kneževine, i model dobrovoljne eliminacije jednog zakonitog dinasta. Drugim riječima, dok je na Cetinju mitropolit bio vladar, njega je lako bilo nagraditi patrijaršijskim prijestolom u Peći, ali od kada na Cetinju stoluje knjaz, njegovo uklanjanje iz dinastičkog takmičenja postaje mnogo komplikovanije.

Knjaz Danilo je imao uspjeha i u izgradnji institucija, kao i u sprovođenju odluka koje omogućavaju funkcionisanje državne vlasti. Pored napora na uređenju Pravoslavne crkve, sprovođenja obaveznog plaćanja poreza, striktnog poštovanja zakona i efikasnosti sudske procedure, kao i čitavog niza mjera kojima je omogućeno funkcionisanje države, knjaz Danilo je popisom vojnih obveznika 1854. godine, i njihovim formacijskim ustrojstvom, učinio da se dotadašnji plemenski odredi preobrate u organizovanu državnu vojnu silu, odnosno crnogorsku vojsku. Ubojitošću ove vojne sile doprinijelo je i formiranje elitne jedinice – crnogorske Garde, kao i formiranje novog roda vojske – crnogorske artiljerije. Bez ovakve vojne sile, koja je u vladaru imala svog vrhovnog komandanta, nezamisliva je bila nacionalna politika Crne Gore i njeni brojni uspje-

si. Za vođenje nacionalne politike, Crna Gora je u vrijeme knjaza Danila prvi put ustanovila obavještajnu i povjereničku mrežu u neposrednom okruženju. Preko ove mreže nadgledan je i organizovan ustanički pokret u okruženju, učvršćivan crnogorski politički uticaj, prikupljane informacije vojnog i političkog karaktera, od kojih su poseban značaj imale one dobijene u Skadru, gdje je bilo sjedište nekoliko konzulata velikih sila. Ako samo ovaj segment državne politike u vrijeme knjaza Danila uporedimo s istim segmentom u vrijeme mitropolita Petra II, postaje jasno da je faktički riječ o dvije Crne Gore.

Crnogorska vojnička pobjeda u bici na Grahovcu, maja 1858. godine, jedan je od najznačajnijih rezultata Danilove vladavine, ali je ona isto tako važna kao dokaz da je državna politika koju je vodio imala dobar smjer. Bez takvog smjera državne politike, Crna Gora zasigurno ne bi mogla spremna izaći na Grahovac, niti bi imala uslove da ostvari tako superiornu pobjedu. Grahovac nije stvar pregnuća ili poleta jednog trenutka; Grahovac je rezultat višegodišnjih priprema i plana koji je nastao mnogo prije nego se javio spor koji je izazvao bitku. Za većinu savremenika, pobjeda na Grahovcu bila je neviđeni vojnički trijumf male zemlje u sukobu s jednom globalnom silom, ali i bljesak silovite nacionalne ideje iza koje stoji Crna Gora. Za same Crnogorce, Grahovac je bio prvi veliki vojnički uspjeh nakon šezdeset dvije godine, koji im je vratio samopouzdanje i pokazao što sve mogu učiniti ako djeluju kao organizovana sila. Zasluge što je takva Crna Gora izašla na Grahovac, i izvojevala prvu veliku pobjedu nakon Krusa, pripadaju i knjazu Danilu. Ako zasluge za vojnički ishod Grahovačke pobjede knjaz dijeli s mnogima, zasluge za političke rezultate ove bitke, uglavnom pripadaju njemu. Po prvi put, jedan crnogorsko-osmanski sukob postao je predmetom međunarodne konferencije velikih sila. Na međunarodnoj konferenciji u Carigradu, krajem 1858. godine, Crna Gora je dobila znatno teritorijalno proširenje, ili polovinu svoje dotadašnje teritorije – sa oko 3.000 km² na 4.400 km². Još važniji dobitak bilo je zvanično međunarodno priznanje državne granice Crne Gore prema Osmanskom carstvu od strane svih velikih sila. Sa političko-pravnog stanovništa, ova odluka značila je međunarodnu garanciju nepovredivosti državne teritorije Crne Gore, i negaciju stava o isključivoj nadležnosti osmanske vlade za rješavanje „crnogorskog problema”. Ovim odlukama Crna Gora je bila bliža zvaničnom međunarodnom priznanju nego ijedna druga nepriznata balkan-

ska država. Dijelom zahvaljujući tome, posebnost međunarodnog položaja Crne Gore konstatovana je i na Berlinskom kongresu.

Odluka međunarodne konferencije u Carigradu o proširenju Crne Gore na okolne teritorije imala je poseban značaj za njenu buduću nacionalno-političku djelatnost. Svi crnogorski teritorijalni zahtjevi bili su utemeljeni na „istorijskom pravu”, tj. pravu koje počiva na nekadašnjem pripadanju, i odluka međunarodne konferencije da joj ustupi ove oblasti faktički je značila uvažavanje ovog principa. Time je princip „istorijskog prava” Crne Gore dobio međunarodni legitimitet, na koji će se ona pozivati i kasnije. Kada imamo u vidu sve ove političke i teritorijalne dobitke Crne Gore, onda nam se čini da jednu vojničku pobjedu zaista nije bilo moguće u većoj mjeri iskoristiti.

Od sticanja političke nezavisnosti od Osmanskog carstva, Crnu Goru je opterećivalo unutrašnje nejedinstvo i suprotstavljanje djelova pojedinih plemena državnoj ideji koju je sprovodilo Cetinje. Manje ili veće plemenske grupacije odbijale su da se povinuju centralnoj vlasti, smatrajući da je ispunjavanje bilo kakvih obaveza prema državnoj cjelini kojoj pripadaju, ugrožavanje njihove slobode. Što je država bila jača, to je plemenski otpor podređivanju centralnoj vlasti bio sve snažniji. Otpor državi iz plemena, uglavnom je bio podstaknut nezadovoljstvom zbog obaveze plaćanja poreza, ali je bilo i drugih razloga – od bahatog odnosa centralne vlasti, do nezadovoljstva zbog zaobilaženja u raspodjeli mjesta u novoj glavarskoj strukturi. Bez obzira na razloge nezadovoljstva, koji ponekad i nijesu bili bez utemeljenja, suprotstavljanje državi u procesu njenog stvaranja, moralo je dobiti obilježje otpora njenom stvaranju, a svaki lični razlog – obrise političkog stava. Još kada se od tridesetih godina XIX vijeka u ove sporove uključuje, posredno ili neposredno, i osmanska vlast, koja pomaže i podstiče svaki oblik nezadovoljstva, plemenski nezadovoljnici postali su, htjeli to oni ili ne, njeni saveznici u borbi protiv Crne Gore. Tako četrdesetih godina XIX vijeka, Skadar postaje jedan od centara crnogorske opozicije, a Osman-paša Skopljak jedan od njenih pokrovitelja. Od početka vladavine, knjaz Danilo se surovo obračunavao s ovom političkom opozicijom, svjestan da je njeno protivljenje državnoj vlasti postalo u ovim okolnostima – protivljenje sopstvenoj državi.

Isto kao što politički protivnici knjaza Danila najčešće nijesu uspjeli da se suzdrže da otpor prema njegovoj autoritarnoj ličnosti ne preraste u otpor nacionalnim i državnim ciljevima za koje se on zalagao, tako ni država u obračunu s njima često nije mogla da zaustavi svoje sječi-

vo tamo gdje je trebalo. Strahujući od snaženja protivnika državne vlasti, država je suvišnom silom slala opomenu svima koji bi mogli poći istim putem. U tom pohodu države protiv onih koji je ugrožavaju, stradali su ponekad i oni za koje se samo sumnjalo da su bliski njenim protivnicima. Metod razračunavanja s protivnicima gdje se u nekim slučajevima sa deklariranim protivnicima izjednačavaju oni za koje se sumnja da isto misle, i oni za koje se ne zna što misle, isključivo pripada knjaz-u. Nesumnjivo da su neki obračuni s političkim protivnicima, stvorili netrpeljivost prema knjaz-u, a kasnije i prema i čitavoj dinastiji Petrović-Njegoš, ali su, ipak, zauvijek iskorijenili pleme kao nosioca političke pobune i kao izvorište otpora državnoj politici. Od tada je otpor vladaru, politici i državi, iskazivan isključivo kao personalni stav. Za rezultate državne i nacionalne politike Crne Gore od 1860. do 1878. godine takve okolnosti imale su veliki značaj.

Prije nego što je knjaz Danilo došao na vlast Crna Gora je imala državni program i državnu ideologiju. Državni program sadržavao je ono što Crna Gora kao politička tvorevina treba da čini i čemu treba da teži, a državna ideologija je tim činjenjima i težnjama davala utemeljenje. Prema tom državnom programu, Crna Gora je trebalo da bude vojnički logor, sve dok ne dođe do opšteg ustanka protiv Osmanskog carstva, da bi nakon njegovog istjerivanja sa Balkana postala dio obnovljenog Dušanovog carstva. Njegoš je vjerovao da balkansku istoriju čine ciklusi smjenjivanja carstava, i da Crna Gora, koja je, kako kaže, samo ćošak od razvalina Dušanove carevine, ne može postojati izvan tog poretka. Čitava Njegoševa ideologija podupirala je ovo političko vjerovanje. Danilovim dolaskom na čelo Crne Gore, gurnuta je u stranu i ova ideologija i državni program koji je ona podupirala. Jasni su razlozi tog preokreta: knjaz je smatrao da je takav državni program nerealan, i da ne odgovara potrebama i moćima Crne Gore. Čim je Njegošev državni program izgubio zvaničnu važnost, neupotrebljiva je postala i dotadašnja ideologija. Knjaz Danilo je umjesto „srpskog” odlučio da rješava „crnogorsko pitanje”, zbog čega je iz ideologije izbacio obnovu Dušanove carevine, i zamijenio je obnovom Ivanbegovine. Njegov politički program bio je u sljedećem: teritorijalno proširiti Crnu Goru pripajanjem oblasti koje su navodno ranije pripadale državi Crnojevića, i dobiti zvanično priznanje nezavisnosti. Kada se ovaj program ostvari, knjaz Danilo je, kako tvrdi ruski konzul u Dubrovniku, želio da: „...poslije četvorovjekovne neprekidne borbe za vjeru i slobodu, stavi u korice crnogorski mač i obra-

ti ratničku crnogorsku mladež na korisna zanimanja mirnih građana, zemljoradnju, trgovinu i industriju...” Time je bilo planirano da se crnogorski rat završi prije „osvete Kosova” i svesrpskog ujedinjenja. Bilo je, naravno, u vrijeme knjaza Danila i političkog maštanja i velikih ambicija, ali one, zahvaljujući njegovom uvažavanju realnosti, nikada nisu postale dijelom državnog programa Crne Gore. On je znao kolika je snaga Crne Gore i nikada nije došao u iskušenje da je učini kreditorom megalomanskih ambicija, a još manje da epske fantazije nametne kao zvanično vjerovanje i zavjetnu misao čitavog društva. I to je, pored izgradnje i učvršćivanja državne vlasti, međunarodne afirmacije, teritorijalnog proširenja i gotovo potpune unutrašnje stabilnosti, bila jedna od važnih tekovina njegove vladavine.

Živko ANDRIJAŠEVIĆ

REFERENCE TO SOME UNFOUNDED INTERPRETATIONS OF THE
EVENTS AND PERSONALITIES FROM THE HISTORY OF MONTENEGRO

Summary

The paper refers to some unfounded interpretations of the events and personalities from the history of Montenegro, especially to those interpretations aimed to minimize or reverse the character of the Montenegrin historical heritage. This paper also indicates the unfounded and politically motivated appropriation of the Montenegrin historical heritage, having in mind that in some historiographical papers constructions are often created, which proclaim its historical heritage or even space to be the property of others. Historiographical appropriation of the heritage of Montenegro or impeachment of the Montenegrin historical character to some its areas is especially present in the historiographies of the countries from our neighbourhood, which by such tendencies support certain political programmes and ideas. Although the assumption and impeachment of the Montenegrin heritage in the historiographies of the neighbouring countries refers to different segments of the Montenegrin heritage, this tendency has joint characteristic that it is always laid upon untrue interpretation of the historical sources or on ignoring the relevant sources. After all, how could otherwise one provide persuasiveness to such premises. One segment of the paper is dedicated to the problem of historiographical elaboration of some important persons from the history of Montenegro, with the aim to indicate possible directions and models of their scientific portraying.

Key words: historiography, Montenegrin historical heritage, Montenegrin dynasties, Metropolitan Petar I, Prince Danilo

